

Batı Felsefesi ve Dilbiliminde Nesnelcilik Miti - Bizim Nesnelcilik Mitine Karşı Yaptığımız İtiraz*

Tercüme: Bilal Genç**

Nesnelcilik miti Sokrat öncesi dönemden günümüze değin Batı kültüründe özeldir ise Batı felsefesinde hâkim bir fikir olagelmıştır. Dünya hakkında mutlak ve koşulsuz hakikatlere erişimimiz olduğu görüşü ise Batı felsefi geleneğinin temel taşlarından. Nesnelcilik miti hem rasyonalist hem de ampirisist gelenekte canlanan bir fikir olmuştur; rasyonellik ve ampirisizm mutlak bilgiye erişim hususunda olarak sadece yöntem bakımından birbirinden ayrılırlar. Rasyonalistlere göre bize şeylerin gerçekten nasıl oldukları hakkındaki bilgiyi sadece doğuştan sahip olduğumuz akletme yeteneği verir. Ampiriklere göre ise bizim dünya hakkında bilgilerimiz kaynağı (ya doğrudan ya da dolaylı) duyu algılarımızdır ve bu bilgiler duyum unsurlarımız yoluyla oluşturulur. Kant'ın, kendinde şeyler hakkında herhangi bir bilgimizin olamayacağı iddiasına rağmen Kant'ın rasyonalizm ile ampirisizmi sentezlemesi de nesnelci geleneğin bir parçasıdır. Kant'ı nesnelci yapan şey onun şu iddiasıdır: tüm insanların duyuları yoluyla tecrübe edebileceği şeyler hakkında (onun ampirik mirası), evrensel aklımızı kullanarak evrensel olarak geçerli bilgiye ve evrensel olarak geçerli âhlak kanunlarına ulaşabiliriz (onun rasyonel mirası). Batı Felsefesindeki nesnelci gelenek günümüze değin mantiki pozitivistlerin takipçilerinde, Fregeci gelenekte, Husserl

* Bu yazı, George Lakoff ve Mark Johnson tarafından yazılan *Metaphor We Live By* (1980) adlı kitabın 195-209. sayfaları arasındaki "The Myth of Objectivism in Western Philosophy and Linguistics" başlıklı bölümden tercüme edilmiştir. Kitabın tamamı İthaki Yayınları tarafından Türkçe'ye tercüme edilip yayımlanmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Malatya. bilal.genc@inonu.edu.tr

geleneğinde, dilbilimde ve Chomsky geleneğinden ortaya çıkan neorasyonalizmde muhafaza edilmiştir.

Bizim metafor hakkındaki açıklamalarımız bu geleneğe karşı çıkar. Biz, metaforun, insanın anlayışında temel bir unsur olduğunu ve hayatımızda yeni gerçeklikler ve yeni anlamlar yaratma mekanizması olduğunu düşünürüz. Bu durumda, metaforu öznelliğin bir faili olarak ve dolayısıyla da mutlak hakikat araştırmasında yıkıcı bir unsur olarak gören Batı felsefe geleneğinin çoğuyla ters düşeriz. Bunun yanı sıra klasik metafor hakkındaki görüşlerimiz yani metaforun, kavrayış sistemimize hakim olduğu ve anlayışımızın başat mekanizması olduğu şeklindeki görüşler bizi dil, anlam, hakikat ve anlayış hususunda Anglo-Amerikan analitik felsefesinin son dönemlerine hakim olan ve birçok modern dilbilim disiplinde ve diğer disiplinlerde de tartışılmadan kabul edilen görüşlerle de ters düşürür. Aşağıdaki listedeki varsayımlar dil, anlam, hakikat ve anlayış hakkındaki bu tür varsayımların tipik temsilcisidir. Nesnelci filozofların ve dilbilimcilerin hepsi bu varsayımları kabul etmezler fakat bu alanlardaki etkili isimlerin çoğu bu varsayımların büyük bir kısmını kabul ederler.

Hakikat, sözcükleri dünya ile uyumlu hale getirme meselesidir.

Doğal bir dil¹ için üretilen anlam teorisi, bir hakikat teorisine dayanır ve bu teori insanların dili nasıl anladığı ve nasıl kullandığından bağımsızdır.

Anlam nesnelidir; kişilerden ve insan anlayışından bağımsızdır.

Cümleler kalıtsal yapıları olan soyut nesnelerdir.

Cümlelerin anlamı, cümleyi meydan getiren parçalardan ve cümlelerin yapısından çıkarılabilir.

İletişim, bir konuşmacının sabit bir anlamlı bir mesajı bir dinleyiciye iletmesidir. Bir kimsenin bir cümleyi nasıl anladığı ve o cümlelerin o kimse için ne anlama geldiği o cümlelerin nesnel anlamının, o kimsenin dünya hakkındaki inançlarının ve o cümlelerin söylendiği bağlamın etkileşimiyle ortaya çıkar.

Klasik metafor hakkındaki anlayışımız bu varsayımların tamamıyla uyumsuzdur. Bir cümlelerin anlamı, kavramsal yapı ifadeleri ile anlatılır. Daha

¹ Doğal dil insanlar arasındaki iletişimle yani doğal bir kullanım sonucu gelişen dildir. O halde dünyadaki dillerin (Türkçe, Arapça, İngilizce, Almanca, Çince, vs.) tamamına yakını doğal dillerdir. Yapay dil ise belirli bir takım amaçlar için bir kişi veya grup tarafından tasarlanan dildir. Bilgisayar dilleri, ticari amaçla geliştirilen diller veya zekâ testi gibi testler yapay dil örnekleridir. Bu durumda doğal dilin kaynağı belirsiz iken yapay dilin kaynağı belirlidir. (Ç.N.)

önce de gördüğümüz gibi doğal dilin kavramsal yapısının çoğu mahiyet itibarıyla metafordur. Hem yaygın olarak kullanılan metaforların temelinde hem de fiziki ve kültürel tecrübemizin temelinde kavramsal yapı vardır. O halde anlam, asla insandan ayrı değildir ve anlamın temeli, daima bir kavramsal sistemin müktesebatı ve kullanımına dayanır. Dahası hakikat da, bir kavramsal sisteme ve bu sistemi meydana getiren metaforlara izafeten şekillenir. O halde hakikat de mutlak veya nesnel değil aksine anlayışa bağlıdır. Bu durumda cümlelerin kalıtsal bir nesnel anlamı yoktur ve iletişim de sadece bir nesnel anlamın iletilmesinden ibaret değildir.

Bizim bu meseleler hakkındaki izahatımızın standart felsefi ve dilbilimsel görüşlerden niçin farklı olduğunun sebebi bütünüyle aşikâr değildir. En temel sebep, tüm standart görüşler nesnelcilik mitine dayanırken bizim metafor izahatımızın bu görüşlerle ters düşmesi gibi görünmektedir. Böylesi temel meselelerle ilgili olarak hakim teorilere böylesine radikal bir şekilde ters düşmenin bir açıklamasının olması gerekir. Nasıl oluyor da metafora dair bir izahat, hakikat, anlam ve anlayış hususunda Batı felsefesindeki baskın eğilimlerden ortaya çıkan temel varsayımları sorgulayabiliyor? Bu soruya, dil, hakikat ve anlam hakkında bizim sunageldiğimiz nesnelci varsayımlardan daha detaylı bir cevap vermek gerekir. Bu cevabın şu hususları daha detaylı bir biçimde açıklaması gerekir: a) nesnelci varsayımlar nelerdir, b) bu varsayımların dayandığı fikirler nelerdir, c) bu varsayımlar dil, hakikat ve anlam hakkındaki fikirleri nasıl etkileyecektir.

Burada yaptığımız analizin amacı sadece kendi görüşümüzle standart görüşler arasındaki farkları göstermek değil aksine Batı kültüründeki nesnelcilik mitinin hiç de farkında olmadığımız bir şekilde bizi nasıl etkilediğidir. Daha da önemlisi biz, zımnen kültürümüzdeki pek çok sorunun nesnelcilik mitini sorgusuz sualsiz kabul etmemizden doğduğunu ve radikal öznelciliğe sapmayan alternatif bir görüş olduğunu söylüyoruz.

Standart Anlam Teorileri Nesnelcilik Mitinden Nasıl Doğar

Nesnelci geleneğinin temeli olan nesnelcilik mitinin bir anlam teorisi için kesin sonuçları vardır. Biz sadece bu sonuçların neler olduğunu, bunların nesnelcilik mitinden nasıl doğduğunu ve deneyimci bir bakış açısıyla niçin savunulamaz olduklarını göstermek istiyoruz. Nesnelcilerin hepsi aşağıdaki önermeleri savunmazlar ama nesnelcilerin bu önermelerin şu veya bu şeklini savunduklarını görmemiz de yaygındır.

Anlam Nesnelidir.

Nesnelci bir kimse anlamı tamamen nesnel hakikat veya nesnel yanlışlık koşullarına bakarak tasvir eder. Nesnelci görüşe göre dildeki teamüller, konuşmacının kim olduğu, dinleyicinin kim olduğu, sözün zaman ve mekânının ne olduğu, “bu” ve “şu” gibi sözcüklerle hangi nesnelere işaret edildiği gibi, “dizinsel” adı verilen çeşitli bağlam unsurlarına bakarak her bir cümleye *nesnel bir anlam* atfeder. Öyleyse bir cümlemin nesnel anlamı, herhangi bir kimsenin o cümleyi nasıl anladığına veya o kimsenin o cümleyi hiç anlayıp anlamadığına bağlı değildir. Sözelimi bir papağana “Yağmur yağıyor” cümlesini söylemeyi öğretebiliriz fakat papağan bu cümlemin ne anlama geldiğini bilmez. Ancak bu cümle ister bir papağan isterse bir şahıs tarafından söylensin sahip olduğu nesnel anlam aynıdır ve eğer bu cümle söylendiği esnada yağmur yağıyorsa bu cümle bir hakikatin ifadesi olur; eğer o esnada yağmur yağmıyorsa bu cümle bir yanlışlık olur. Nesnelci anlam görüşüne göre, bir kimse bir cümlemin hangi şartlar altında hakikat hangi şartlar altında yanlışlık olduğunu anlıyorsa, bu kimse o cümlemin nesnel anlamını anlayabilir.

Nesnelci bir kimse sadece nesnel hakikat ve yanlışlık koşullarının var olduğu varsayımıyla kalmaz insanların bu koşulları bildiğini de düşünür. Bu gayet aşikâr bir durumdur. Etrafınıza bir bakın. Eğer yerde bir kurşun kalem varsa “Yerde bir kurşun kalem var- There is a pencil on the floor” cümlesi bir hakikattir ve eğer siz İngilizce biliyor ve o kurşun kalemi de algılıyorsanız siz de doğru bir iş yaparak bu cümlemin bir hakikati ifade ettiğini kabul edersiniz. Böylesi cümlelerin nesnel olarak hakikat veya yanlışlık olduğunu; böylesi birçok hakikati bilebileceğimizi düşünürüz. İnsanlar bir cümlemin hangi şartlar altında nesnel olarak hakikati ifade ettiğini bildiklerine göre, bir dilin cümlelere böylesi nesnel anlam atfetmesini sağlayan teamüller de olacaktır. O halde nesnelci görüşe göre bir dilin cümlelerle nesnel anlamları eşleştirmesini sağlayan teamüller kişinin bir cümlemin nesnel anlamını anlayabilecek durumda olmasına bağlıdır. Bu durumda bir nesnelci bir cümlemin (sözlük) anlamını kavradığından bahsettiğinde o kimse o cümleyi nesnel olarak neyin hakikat veya yanlışlık kıldığını da biliyordur. Genel itibariyle nesnelci anlayış görüşü, hakikat veya yanlışlık şartlarını anlamakla sınırlıdır.

Bizim “anlayış” ile kastettiğimizi şey bu değildir. Biz, nesnelciler anlamın anlayıştan bağımsız olduğunu düşünüyorlar dediğimizde “anlayışı” kendi verdiğimiz anlamla kullanıyoruz nesnelcilerin verdikleri anlamla değil.

Anlam kişilerden bağımsızdır

Nesnelci görüşe göre, nesnel anlam her hangi bir kimseye göre anlam değildir. Doğal bir dildeki gerek sözlü gerek eylemsel ifadelerin ancak ve ancak anlamın herhangi bir kimseye bağlı olmadığına nesnel bir anlamının olabileceğini söyleyebiliriz. Yani anlam kişilerden bağımsız olmalıdır. Örneğin Frege benim "hem içsel hem de dışsal eylemlerinden, yaşadığım duyu izlenimlerimden ve hatıralarımdan" doğan "fikir" ile bir işaretin nesnel anlamı demek olan "anlam" (Sinn) arasında bir ayrım yapar:

Sahip olduğum hatıralar ve duyu izlenimleri ile icra etmiş olduğum içsel ve dışsal eylemler... Fikir nesnelci... Bunların ışığında bir kimse sadece anlam hakkında konuşurken herhangi bir tereddüt yaşamamalı ama doğrusu şu ki fikir hakkında konuşan bir kimse bu fikrin kime ve hangi zamana ait olduğunu belirtmelidir. [Frege, 1966, ss.59-60]

Frege'nin anlamı kişilerden bağımsız bir anlamdır. Bir dildeki dilbilimsel her bir ifade, kendisiyle ilişkilendirilen anlamdan bağımsız bir anlama sahiptir. Bu, bize "anlamın tam da sözcüklerin içinde olduğunu" söyleyen Kanal metaforunu hatırlatır.

Fregeci gelenek günümüzde Richard Montague ve diğer birçok havarilerin eserlerinde devam eder. Anlambilim üzerine yazılmış hiçbir eserde bir cümlenin anlamının herhangi bir kimsenin bu cümleyi nasıl anlayıp nasıl anlamadığına bağlı olduğu yazmaz. Montague'nin de dediği gibi "Donald Davidson gibi ben de ciddi bir sözdizim ve anlambiliminin temel amacının bir hakikat teorisi inşa etmek olduğunu ya da daha ziyade suni yorumlara göre genel bir hakikat anlayışı inşa etmek olduğunu düşünüyorum" (1974, s.188). "Sunî yorum" bu cümledeki önemli sözcüklerdir. Montague anlam ve hakikatın tamamen matematiksel işler olduğunu düşünüyor ve insanlarla ilgili herhangi bir şeyle özellikle de insan psikolojisi veya insan anlayışı gibi hususlarda lekelenmemiş bir "sunî yorumu" kalıcı hale getirmek istiyordu. Montague, eserinin evrendeki her çeşit varlığa uygulanabilir olmasını ve herhangi bir varlığın bu esere empoze edebileceği sınırlamalardan bağımsız olmasını istiyordu.

Sözcükleri İnsanlar ve İnsan Anlayışı olmadan Dünyaya Uydurmak

Nesnelci geleneğe göre anlambilimin amacı, dilbilimsel ifadelerin insan anlayışının doğrudan müdahalesine uğramadan dünyaya nasıl uyduğunu göstermektir. Belki de bu görüşü en açıkça savunan bir ifade David Lewis tarafından dile getirilmiştir:

Benim önerilerim, anlam araştırmasında doğruca dil kullanıcılarının psikolojisine ve sosyolojisine yani niyetlere, duyu tecrübelerine, zihni fikirlere veya sosyal kurallara, geleneklere ve düzenliliklere müracaat edenlerin beklentilerine uymaz. Ben iki hususu birbirinden ayırıyorum: ilki, soyut semantik sistemler şeklinde dünyanın çeşitli yönleriyle eşleştirilen mümkün dillerin ve dilbilgilerin tasviri ve ikincisi bu soyut semantik sistemleri kullanan kişi ya da halkın psikolojik ve sosyolojik olguları hakkındaki tasvirleri. Bu iki konuyu karıştırmak sadece kafa karışıklığı meydana getirir. [Lewis 1972, s.170]

Lewis burada Montague'nin yaptığı uygulamayı takip ederek dilin nasıl dünyaya uydurulabileceğini yani "sembollerin, dünyanın çeşitli yönleriyle nasıl ilişkilendirildiklerini", insanların dili nasıl kullandıkları ve nasıl anladıkları hakkında aklımıza gelebilecek tüm psikolojik ve sosyolojik olgularla uyum içinde, yeterince genel ve yeterince suni biçimde açıklamaya çalışır.

Bir Anlam Teorisi Bir Hakikat Teorisine Dayanır

İnsan anlayışından bağımsız, nesnel bir hakikata dair izahat imkânı, nesnel bir anlam teorisini mümkün kılar. Hakikatın nesnelci açıklamasına göre bir cümlenin kendi başına dünyaya uyması da uymaması da mümkündür. Eğer cümle dünyaya uyarsa o zaman hakikat haline gelir. Eğer uymazsa yanlış haline gelir. Bu açıklama, anlamın hakikati temel alan nesnelci bir izahını ortaya çıkarır. David Lewis yine gayet açıklıkla belirttiği gibi "Bir cümlenin anlamı o cümlenin hangi şartlar altında hakikat ve hangi şartlar altında yanlışlık olduğunu belirler" (1972, s.173).

Lakoff (1972) ve Lewis'teki (1972) teknikleri kullanarak, bu durum genelleştirilerek emir ve söz verme gibi söz ile icra edilen cümlelere anlam vermede kullanılır. Bu teknik, hakikatın tanımını onun "dünyaya uygunluğu" bakımından yapar ki bu da teknik olarak bir modeldeki koşulların sağlanması olarak tanımlanır. Söz eylemlerin gerçekleşme koşullarının tanımı da benzer biçimde koşulların sağlanması veya "dünyaya uyma" gibi yönleriyle yapılır. Biz aşağıda "hakikat" veya "yanlışlıktan" bahsederken bizim koşulların sağlanmasını ve hem söz eylemleri hem de beyanları kastettiğimiz anlaşılmalıdır.

Anlam Kullanımdan Bağımsızdır[†]

Hakikata dair nesnelci izahatın da nesnel olması gerekir. Eğer anlam nesnel olacaksa, tüm öznel unsurlar dışarıda bırakılmalıdır yani bir bağlama, kültüre veya anlayış türüne has her şeyin hariç tutulması gerekir. Donald Davidson'ın da dediği gibi "Sözlükte anlam ve hakikat koşulları, dilin kullanıldığı belirli bağlamlar hariç tutularak sözcüklere ve cümlelere atfedilebilir" (1978, s.33).

Anlam Parçalardan Meydana Gelir- Blok Yapı Taşları Teorisi

Nesnelcilik mitine göre dünya nesnelere meydana gelmiştir; nesnelere iyi tanımlanmış, kalıtsal özellikleri vardır ve bu özellikler bu nesnelere tecrübe edenlerden bağımsızdır; belirli bir zamanda nesnelere arasındaki sabit ilişkiler vardır. Nesnelcilik mitinin bu özellikleri, anlamla ilgili temel yapı taşları teorisini ortaya çıkarmıştır. Eğer dünya iyi tanımlanmış nesnelere meydan geliyorsa biz dilimizde bu nesnelere isimler verebiliriz. Eğer nesnelere iyi tanımlanmış kalıtsal özellikleri olsaydı, bizim bu özellikleri anlatan, sadece özne ve yüklemden meydana gelen bir dilimiz olurdu. Ve eğer nesnelere birbiriyle sabit bir ilişki içinde ise (en azından belirli bir zamanda), bizim dilimizde her bir ilişkiyi anlatmak için, içinde birçok özne ile nesnesi ve yüklemi olan cümleler olur.

Dünyanın iyi tanımlanmış nesnelere meydana geldiğini ve dilimizin de bu nesnelere sahip oldukları kalıtsal özellikleri anlatabildiğini kabul edersek, bu dilimizdeki sözdizim kurallarına uyarak dünyadaki her duruma doğrudan tekabül eden cümleler kurabiliriz. Bütün bir cümlenin anlamı o cümlenin hakikat olmasının şartlarını yani o cümlenin herhangi bir duruma uygun olup olmadığının şartlarını oluşturur. Cümleyi meydana getiren parçaların anlamları, nesnelere hangi isimleri alabileceğini ve bu nesnelere hangi özelliklerin ve ilişkilerin yüklenilebileceğini belirler.

Nesnelci anlam teorilerinin hepsi mahiyet itibariyle çözümlemecedir yani onların hepsi temel yapı taşları teorileridir ve böyle de olmak zorundadırlar. Nesnelcilere göre bunun sebebi dünyanın temel yapı taşlarından yani tanımlanabilir nesnelere ve açık seçik ortaya konulabilen kalıtsal özelliklerden ve ilişkilerden meydana geliyor olmasıdır. Dahası dildeki her bir cümle temel yapı taşlarından

[†] Dilbilimde bir cümlenin anlamının analizi yapılırken cümlenin sözdizimsel (sentaks), anlambilimsel (semantik) ve edimbilimsel (pragmatik) boyutları ele alınır. Dilin, günlük yaşamda insanlar arasındaki kullanımından doğan anlamı inceleyen edimbilim son yıllarda yaygın bir araştırma konusu haline gelmiştir. Buradaki başlıkta geçen "kullanım" sözcüğüyle de cümlenin edimbilimsel anlamı kastedilmektedir. (Çevirmenin Notu)

meydana gelmelidir öyle ki bir cümlenin hakikat şartlarını temin etmek için sözdiziminin tamamlanmasından başka bir ihtiyaç kalmaz. Burada hesaba katılmayan “başka bir şey” insan anlayışıdır.

Nesnelcilik İnsan Anlayışındaki Ontolojik Göreceliği Kabul Eder

Mantıkçı pozitivistler (ör. Carnap), yukarıda değindiğimiz ve şimdiye kadar açıklayageldiğimiz diğer tüm özelliklere sahip olan, evresensel olarak uygulanabilen formel (mantıki) bir dil kurarak nesnelci bir yöntem icra etmeye çalıştı. Richard Montague (1974) doğal dillerin böylesi evresensel olarak uygulanabilen formel dil ile örtüştüren bir “evrensel dilbilgisi” kurduğunu ileri sürmüştü.

Böylesi evrenselci iddialara karşı çıkan Quine ise her dilde o dilin içinde inşa edilmiş olan kendi ontolojisi olduğunu ve neyin nesne, neyin özellik veya neyin ilişki olduğu hususunun dilden dile değişkenlik arz ettiğini söylemişti. Bu görüş ise “ontolojik nispetlilik” tezi olarak bilinir.

Nesnelci yöntem sınırları içinde, herhangi bir insan anlayışının veya kültürel farklarının yardımına müracaat etmeden ontolojik görecelilik tezini sürdürmek mümkündür. Böylesi görececi bir görüş, dünyadaki doğal dilleri yeterli bir şekilde tercüme edebilecek olan, evrensel olarak uygulanabilecek tek bir mantıki dil kurma imkânından vazgeçer. Bunun yerine görececi görüşe göre her doğal dil, gerçekten var olan nesnelere, gerçekten var olan özelliklere ve ilişkilere işaret ederek dünyadaki şeyleri farklı biçimlerde çözümler. Fakat her bir dilin içinde farklı bir ontoloji bulunduğu için genel itibariyle herhangi iki farklı dilin birbirine denk olacağına garanti yoktur. Bu yüzden nesnelci anlam görüşünün görececi versiyonu anlam ve hakikat şartlarının evrensel olarak değil de sadece bir dile nispetle nesnel olabildiğini iddia eder.

Bu görececi nesnelcilik, hakikatın nesnel olduğunu ve dünyada kalıtsal bir takım özelliklere sahip nesnelere olduğunu ileri sürerek nesnelcilik mitini hâlâ savunmaya devam eder. Fakat görececi nesnelciliğe göre bir dilde ifade edilebilen bir hakikat başka bir dile tercüme edilmeyebilir çünkü her dil dünyayı farklı şekillerde çözümler. Fakat dilde ifade edilen varlıklar dünyada nesnel bir biçimde var olan varlıklardır. Bu görüşe göre hakikat ve anlam (her ne kadar bir dile nispetle olsa da) nesnelci ve insan anlayışı anlam ve hakikatle ilgili olmayan bir husus olarak göz ardı edilir.

Dilbilimsel İfadeler Nesnedirler: Nesnelci Dilbilim Öncülü

Nesnelcilik mitine göre nesnelere bizatihi bir takım özellikleri vardır ve nesnelere birbirleri arasındaki ilişkiler bu ilişkileri anlayandan bağımsız bir şekilde vardır. Sözcükler ve cümleler yazıldığında onlara kolaylıkla nesne gözüyle bakılabilir. Antik çağlardan günümüze değin gelen nesnelci dilbilimci öncülü şöyledir: Dilbilimsel ifadeler bizatihi özellikleri olan nesnelere ve bu ifadeler arasındaki ilişkiler onları söyleyenden veya onları anlayandan bağımsızdır. Dilbilimsel ifadeler nesne oldukları için onlar kendilerini meydana getiren temel yapı taşlarına yani parçalara sahiptirler: sözcükler kök, önek, son ek ve çekim gibi kısımlardan; cümleler ise sözcükler ve sözcük öbeklerinden; söylem ise cümlelerden meydana gelir. Bir dilin içindeki parçalar, kalıtsal özelliklerine ve kendilerini meydana getiren temel yapı taşlarına bağlı olarak diğer parçalarla çeşitli ilişkiler içinde olabilir. Temel yapı taşlarının yapısını, parçaların kalıtsal özelliklerini ve parçalar arasındaki ilişkileri araştıran bilim dalına *dilbilgisi* denir.

Nesnelci dilbilim kendisini dilbilime dair tek *bilimsel* yaklaşım olarak görür. Nesnelere insanları onları anladıkları yöntemden ve bağlamdan bağımsız olarak bizatihi analiz edilebilir durumda olması gereklidir. Nesnelci felsefede olduğu gibi dilbilimde de ampirik ve rasyonel gelenekler vardır. Aralarında yaşadığımız çağın Amerikalı yapısal dilbilimcilerden Bloom, Harris ve onların takipçilerinin olduğu ampirik gelenek, bilimsel analizin tek nesnesinin metin olduğunu ileri sürer. Aralarında Avrupalı yapısal dilbilimci Jakobson ve Amerikalı Sapir, Whorf ve Chomsky gibi figürlerin bulunduğu rasyonelci gelenek ise dili, zihni bir gerçeklik; dilbilimsel ifadeleri de zihinde gerçek olan nesnelere olarak görür.

Dilbilgisi, Anlam ve Anlayıştan Bağımsızdır

Nesnelcilik mitinin sonucunda, dilbilimsel ifadeleri kalıtsal özellikleri olan, yapı taşlarından meydana gelen nesnelere olarak gören ve onlar arasında sabit bir ilişki olduğunu düşünen bir dil görüşünün ortaya çıktığını gördük. Nesnelcilik mitine göre varolan dilbilimsel nesnelere, onları meydana getiren temel yapı taşları, onların özellikleri ve sahip oldukları ilişkiler, insanların onları nasıl anladığından bağımsızdır. Dilbilimsel ifadeler hakkındaki bu görüşe göre dilbilgisi de anlamdan ve insan anlayışından bağımsız olarak araştırılabilen bir alandır.

Bu geleneğin en başat temsilcisi olan Noam Chomsky azimli bir şekilde dilbilgisinin anlamdan ve insan anlayışından bağımsız saf bir biçim olduğunu ileri sürer. Chomsky'e göre dilin herhangi bir yönünün insanlar tarafından anla-

şılması yukarıda tarif edilen dilbilgisi anlamı dışında bir dilbilgisinin çalışma alanıdır. Chomsky, kendisinin bilimsel dilbilim dediği alanın yani sadece biçimin araştırılması demek olan ve dil kullanımı ile insan anlayışı ile ilgili tüm hususları hariç tutan ve bizim rasyonalist türden nesnelci dilbilim dediğimiz alanın meşru araştırma konuları olarak “yeterlik” ve onun karşısındaki “performans” kavramlarını kullanır. Chomsky dilbilimi, psikolojinin bir branşı olarak görse de dilbilim onun için yine de bağımsız bir branştır ve bu branş insanların herhangi bir anda dili nasıl anladıklarından bağımsızdır.

Nesnelci İletişim Teorisi: KANAL Metaforunun bir Versiyonu

Nesnelci dilbilimde ve felsefede anlamlar ve dilbilimsel ifadeler bağımsız bir şekilde varolan nesnelere. Böylesi bir görüş KANAL metaforuyla çok yakın bir uyum içinde olan bir iletişim teorisini ortaya çıkarır:

Anlamlar nesnedir.

Dilbilimsel ifadeler nesnedir.

Dilbilimsel ifadeler (içlerinde) anlam taşırlar.

İletişimde bir konuşmacı bir dinleyeciye sabit bir anlamı, bu anlam ile ilgili dilbilimsel ifadeyi kullanarak iletir.

Bu açıklamalara göre, ne demek istediğinizi nesnel bir biçimde ifade etmek mümkündür ve iletişimin sekteye uğraması öznel hatalardan kaynaklanır: anlam nesnel bir biçimde sözcüklerin içinde olduğuna göre ya doğru sözcüğü kullanmamışsınız ya da yanlış anlaşılımışsınızdır.

Anlayışa Dair Nesnelci Bir Açıklama Nasıldır

Nesnelcilere göre, bir cümlenin sözlük anlamından ne anlaşılması gerektiğini yani bir cümlenin hangi şartlar altında nesnel olarak doğru ya da yanlış olacağını açıklamış olduk. Ancak nesnelciler de bir kimsenin herhangi bir bağlamdaki bir cümleyi sözlük anlamıyla değil de başka bir anlamla anlayabileceğinin farkındadırlar. Bu diğer anlama çoğunlukla “konuşmacının anlamı” veya “söyleyenin anlamı” denir ve nesnelcilerin tipik bir özelliği ise cümlenin anlamıyla ilgili tam bir açıklama yapmak için bu durumların da göz önüne alınması gerektiğini düşünmeleridir (bknz. Grice 1975).

Sözgelimi açıkça alaycı bir bağlam içinde söylenmiş olan “O, gerçek bir dahidir” cümlesini ele alalım. Nesnelci açıklamaya göre “O, gerçek bir dahidir” cümlesinin *nesnel bir anlamı* vardır yani o kimse büyük entellektüel yeteneğe sahiptir. Fakat konuşmacı cümleyi alaycı bir şekilde söyleyerek tam aksi bir anlamı

ifade etmek ister yani o kimsenin bir aptal olduğunu kasteder. Burada konuşmacının anlamı cümlelerin nesnel anlamının tam aksidir.

Konuşmacının anlamının açıklaması uygun bir alaycı bağlam içinde şöyle gösterilebilir:

(A) O, büyük entellektüel yeteneğe sahiptir) şeklindeki M anlamını ifade etmek için S (S= "O, gerçek bir dahidir") şeklindeki S cümlesini söyleyen konuşmacı bu cümleyi işiten kimseye tam aksi şekilde M' (M' =O, gerçek bir aptaldır.) anlamını iletmek ister.

Nesnelci kurama göre bir kimseye anlam şu şekilde iletilir: (A) cümlesi belirli bir bağlam içinde nesnel biçimde doğru veya yanlış olabilir. Eğer (A) doğru ise, S ("O, gerçek bir dahidir") cümlesi eğer dinleyen söyleyenin niyetinin farkındaysa hem dinleyen hem de söyleyen için *o, gerçek bir aptal* anlamına gelir.

Söz-eylemci kuramcılar tarafından başlatılan bu teknik, bir kimseye cümlelerin nesnel anlamını iletmek isteyen yani cümlelerin doğruluk ve yanlışlık şartlarına göre bir anlam çıkarmak isteyen nesnelci gelenek tarafından adapte edilmiştir. Buradaki teknik hilede nesnel bir anlama sahip olan (A) cümlesinin, konuşmacının veya dinleyicinin anladığı anlamı yani herhangi bir kimseye göre olan anlamını açıklamak için M ve M' şeklindeki iki nesnel anlamı da kullanılır. Bu durum, bazı nesnelcilerin itiraz edebileceği bir şekilde konuşmacının niyetinin nesnel olarak doğru olduğunun farkında olunmasını gerektirir.

Burada ele aldığımız alaycı örnekte M ve M' anlamları birbirinin zıddı hakikat şartlarına yani zıt anlamlara sahiptir. Sözlük anlamıyla söyleyecek olursak M=M' durumundan bahsediyor olabiliriz. Nesnelci kurama göre bu örnek bir kimseye göre olan anlamın tüm durumlarını açıklamak genel bir tekniktir özellikle de konuşmacı cümlesinde abartı, küçültme, başka bir şeye işaret etme, alay ve özelden metafor genelde mecaz dil kullanımı gibi farklı bir anlamı kastediyorsa. Bu teoriyi uygulamak için aşağıdaki soruya cevap veren genel prensipleri formüle etmek gerekir:

Belirli bir S cümlesini, onun M şeklindeki nesnel sözlük anlamını ve bu anlamla ilgili bağlamı ele aldığımızda, hangi ilkelere göre konuşmacının bu bağlamdaki anlamının M' olmadığını öngörürüz?

Bu durum özellikle de metaforlar için geçerlidir. Örneğin "Bu teori ucuz siva ile yapılmıştır" cümlesi nesnelci bir açıklamaya göre *bu teori pahalı olmayan harç ile yapılmıştır* şeklindeki nesnel bir sözlük anlamına yani yanlış bir anlama sahip olur. Nesnel sözlük anlamı yanlıştır çünkü teoriler harç ile yapılan türden şeyler değildir. Ancak "Bu teori ucuz siva ile yapılmıştır" cümlesini söyleyen ko-

nuşmacının *bu teori zayıftır* şeklinde yani doğru bir M' anlamı olabilir. Bu durumda ortaya çıkan sorun bir dinleyecinin konuşmacıdan duyduğu C ("Bu teori ucuz sıvadan yapılmıştır") cümlesinin nesnel anlamı olan M (*bu teori pahalı olmayan harç ile yapılmıştır*) anlamından M' (*bu teori zayıftır*) şeklindeki anlama nasıl geçiş yapacağına dair genel yorum ilkelerinin belirlenmesidir.

Nesnelcilere göre tüm metaforlar $M \neq M'$ durumunu örnekleyen dolaylı anlam durumlarıdır. İçinde metafor bulunan cümlelerin hepsi ya aşık bir şekilde yanlıştır (ör. "Bu teori ucuz sıvadan yapılmıştır") veya kaba bir şekilde doğrudur (ör. "Mussolini bir hayvandı"). Bir cümleyi metafor olarak algılamak (ör. "Bu teori ucuz sıvadan yapılmıştır") daima bu cümleyi A' (*bu teori zayıftır*) şeklindeki dolaylı nesnel anlamıyla yani cümlelerin nesnel sözlük anlamı olan A (*bu teori pahalı olmayan bir harç ile yapılmıştır*) anlamından farklı bir anlam ile anlamayı gerektirir.

O halde nesnelciliğin anlayış hakkındaki açıklaması daima nesnel hakikat açıklamasına dayanır. Bu açıklamaya göre doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür anlayış vardır. Doğrudan anlayış, bir cümlelerin nesnel olarak doğru olduğu şartlar altındaki nesnel sözlük anlamının anlaşılmasıdır. Dolaylı anlayış ise, iletilen anlamın doğrudan nesnel hakikat şartlarına bakarak anlaşılabilir olduğu durumlarda konuşmacının ifade etmeye çalıştığı dolaylı anlamın anlaşılmasıdır. Nesnelcilerin metafor hakkındaki açıklamalarının ilk baktığımızda aklımıza gelen dört sonuç vardır:

Tanım itibarıyla metaforik kavram veya metaforik anlam diye bir şey yoktur. Anlamlar neseldir ve nesnel hakikatin şartlarını belirlerler. Dünyayı olduğu gibi veya olabileceği gibi tasvir etme yöntemleri vardır. Nesnel hakikat şartları yalnız biçimde bir şeyi başka bir şey ile görme imkânı sağlamaz. O halde nesnel anlam metaforik olamaz.

Metafor, bir anlam meselesi olamayacağı için sadece dille ilgili bir mesele olabilir. Nesnelci görüşüne göre bir metafor en iyi durumda bize nesnel bir M' anlamı hakkında nesnel bir diğer M anlamı hakkındaki dili kullanarak ve açıkça yanlı bir şekilde konuşma imkanı verir.

Yine tanım itibarıyla sözlük anlamıyla (basmakalıp) metafor diye bir şey olamaz. $M=M'$ yani konuşmacının anlamı nesnel anlam olduğunda bir cümle sözlük anlamıyla kullanılıyordur. Metafor sadece $M \neq M'$ olduğunda ortaya çıkar ve sözlük anlamıyla kullanılan dil metaforik olamaz.

Metafor nesnel benzerlikleri yani M ve M' arasındaki benzerlikleri görmemizi sağlayarak anlayışımıza katkıda bulunur. Bu benzerlikler nesnel benzer kalıtsal

özellikleridir yani nesnelcin bizzat sahibi oldukları özellikler arasında benzer olanlardır.

Öyleyse nesnelci anlam açıklaması bizim bu kitapta ileri sürdüğümüz her şeye ters düşer. Metafor ve anlam hakkındaki bu görüş Yunanların zamanından beridir bizle birlikte. Bu nesnelci anlam açıklaması, KANAL metaforu ile (“Anlam tam da sözcüklerin içindedir”) ve nesnelcilik miti ile uyum içindedir.